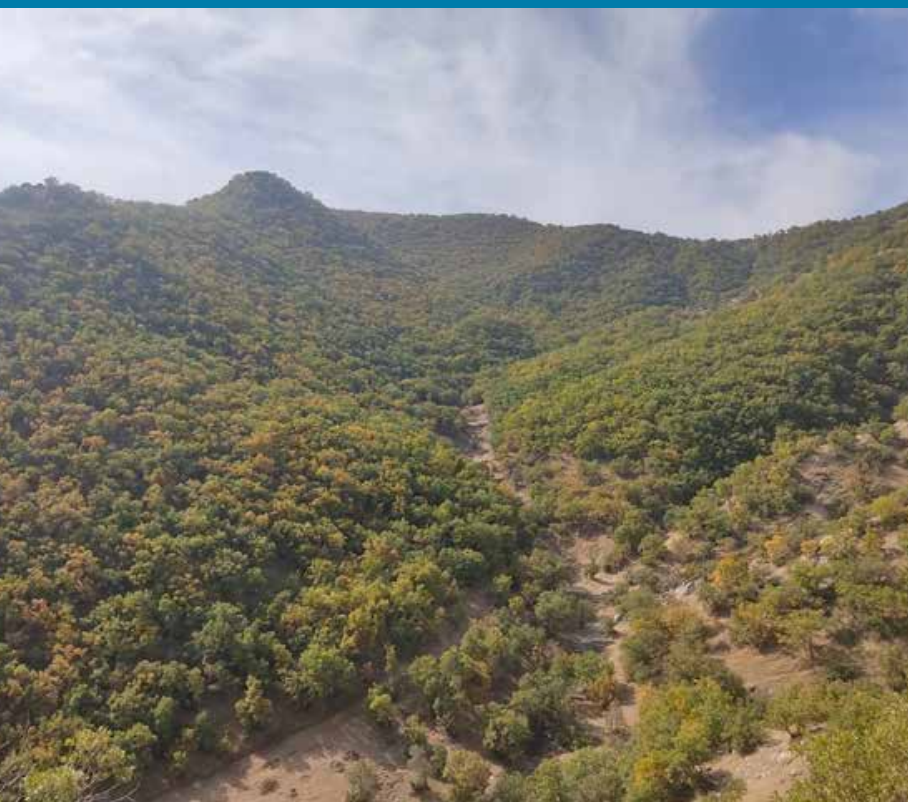

اهمیت حفاظت از خدمات بومسازگان در جنگل‌های زاگرس

مقدمه

جنگل‌های زاگرس با مساحت تقریبی شش میلیون هکتار، ۳۸ درصد جنگل‌های کشور را به خود اختصاص داده‌اند. این بوم‌سازگان‌ها در ۱۱ استان شامل آذربایجان غربی، کردستان، کرمانشاه، ایلام، لرستان، خوزستان، اصفهان، چهارمحال و بختیاری، کهگیلویه و بویراحمد، فارس و همدان پراکنش دارند. جنگل‌های زاگرس، نقش بسزایی در تنظیم اقلیم، چرخه اقتصاد جوامع محلی و تعادل اقتصادی و اجتماعی دارند. در بعضی از نقاط این جنگل‌ها، تاج‌بری و قطع سرشاخه‌های درختان برای تعلیف دام صورت می‌گیرد. به طوری که چرای مفرط و کنترل نشده و کوبیدگی خاک، مانع تجدید حیات جنسی و پایداری جنگل شده است. وجود زراعت دیم در اغلب اراضی جنگلی، برداشت چوب سوخت و آتش‌سوزی‌های عمدی و غیر عمدی سبب شده است تا همواره این جنگل‌ها تحت فشار قرار داشته باشند. در سال‌های اخیر، تغییر اقلیم، بروز خشک‌سالی‌های پی‌پی، هجوم ریزگردها و به‌دنبال آن‌ها، شیوع و طغیان آفات و بیماری‌های جنگلی در سطح وسیع، فشار بر ناحیه رویشی زاگرس را چندین برابر کرده است. این ناحیه رویشی از نظر کشاورزی، قطب تولید گندم و علوفه کشور است. ۵۰ درصد از جمعیت دام کشور نیز در زاگرس استقرار دارند، بنابراین جنگل‌های زاگرس ضمن بهبود تنظیم اقلیم، تأثیر ویژه‌ای بر تولید و تنظیم آب، تولید غذا و تعادل اقتصادی و اجتماعی دارند.

شکل ۱- زراعت زیراشکوب جنگل‌های زاگرس در استان‌های لرستان (سمت راست) و کردستان (سمت چپ)

افزایش مشکلات محیط‌زیستی به‌همراه رشد فرهنگی طی دو دهه اخیر سبب توجه ویژه به خدمات بوم‌سازگان‌های طبیعی در سیاست‌گذاری کلان کشورها شده است. این خدمات به معنی فایده‌هایی هستند که انسان‌ها از بوم‌سازگان به‌دست می‌آورند. مفهوم این خدمات به دلیل ارتباط آن‌ها با رفاه انسان، اهمیت فراوانی دارد، بنابراین ضروری است که در مدیریت پایدار منابع طبیعی و برنامه‌های احیا و توسعه جنگل به ارزش‌گذاری، استفاده و حفاظت از همه خدمات بوم‌سازگان توجه شود.

انواع خدمات بوم‌سازگان جنگلی زاگرس

خدمات بوم‌سازگان جنگلی زاگرس را می‌توان به چهار دسته شامل خدمات فراهمی (تولیدی)، تنظیمی، پشتیبانی و فرهنگی تقسیم‌بندی کرد (شکل ۲). همه این خدمات، قابل ارزش‌گذاری اقتصادی هستند.

شکل ۲- دسته بندی مهم‌ترین خدمات جنگل‌های زاگرس

خدمات فراهمی بیانگر محصولات ملموس حاصل از بوم‌سازگان مانند غذا، آب شیرین، فیبر و چوب و منابع ژنتیکی هستند که در بازار نیز دادوستد می‌شوند.

شکل ۳- گلازنی (سرشاخه‌زنی درختان بلوط) در جنگل‌های زاگرس در استان کردستان (نمونه‌ای از خدمات فراهمی بوم‌سازگان)

خدمات پشتیبانی مانند چرخه عناصر غذایی و خاک‌زایی به‌عنوان عملکردهای زیربنایی بوم‌سازگان برای ارائه دسته‌های دیگر خدمات، ضروری هستند.

شکل ۴- خاک‌زایی در جنگل‌های زاگرس در استان کردستان (نمونه‌ای از خدمات پشتیبانی بوم‌سازگان)

مركز آموزش کشاورزی

عنوان: اهمیت حفاظت از خدمات بوم‌سازگان در جنگل‌های زاگرس
نویسندگان: مازیار حیدری، شیدا خسروی، مهدی پورهاشمی
تنظیم، چاپ و نشر: معاونت آموزش و ترویج کشاورزی- دفتر شبکه دانش و رسانه‌های ترویجی
مدیر داخلی: فتح‌اله یهرامی
طراحی و صفحه آرایی: نرگس بهادر
شمارگان: محدود
نوبت چاپ: اول / ۱۴۰۳
مسئولیت درستی مطالب با نویسندگان است.

شماره ثبت در مرکز فن‌آوری اطلاعات و اطلاع‌رسانی کشاورزی ۶۶۱۲۵ به تاریخ ۱۴۰۳/۰۷/۱۷ است.

نشانی: تهران، خیابان آزادی، بین نواب و رودکی، پلاک ۲۰۵، معاونت آموزش و ترویج کشاورزی

تلفن: ۶۶۴۳۰۴۶۵ | تلفکس: ۶۶۴۳۰۴۶۴ | کد پستی: ۱۴۵۷۸۹۶۶۸۱

خدمات تنظیمی مانند تنظیم اقلیم، کنترل فرسایش، دفع پسماند و گرده‌افشانی، عملکرد بلندمدت بوم‌سازگان را در محدوده پایدار تضمین می‌کنند.

شکل ۵- کنترل فرسایش در جنگل‌های زاگرس در استان کرمانشاه (نمونه‌ای از خدمات تنظیمی بوم‌سازگان)

درنهایت، خدمات فرهنگی، منافع غیرمادی بوم‌سازگان مانند گردشگری (ارزش تفریحی) و ارزش‌های معنوی و زیبایی‌شناختی هستند که انسان‌ها به طور مستقیم آن‌ها را تجربه می‌کنند.

شکل ۶- طبیعت‌گردی در جنگل‌های زاگرس در استان لرستان (نمونه‌ای از خدمات فرهنگی بوم‌سازگان)

ارزشمندترین خدمات جنگل‌های زاگرس، خدمات تنظیمی هستند. در مدیریت پایدار این جنگل‌ها، به‌منظور اجتناب از بزرگ‌نمایی برخی خدمات (به‌ویژه خدمات فراهمی) نسبت به بعضی دیگر که سبب تخریب و تغییر کاربری جنگل‌ها می‌شود، توجه به همه خدمات بومسازگان ضروری است.

راهکارهای حفاظت از خدمات بومسازگان در جنگل‌های زاگرس

- ❖ استفاده از ظرفیت «پویش مردمی کاشت یک میلیارد درخت» در برنامه‌های احیا و توسعه جنگل در زاگرس (افزایش همه خدمات بومسازگانی جنگل)
- ❖ استفاده از ظرفیت جمعیت‌های مردم‌نهاد، تعاونی‌ها و تشکل‌های محلی در توسعه جنگل
- ❖ تعیین تراکم کاشت بر اساس پارامترهای اقلیمی (مانند میانگین بارندگی سالانه) و استفاده از تکنیک ذخیره نزولات جوی با حفر چاله‌های عمیق با ابعاد ۸۰ تا ۱۰۰ سانتی‌متر
- ❖ تقویت یگان حفاظت و مراقبت از عرصه‌های طبیعی زاگرس به‌منظور ممانعت از تخریب جنگل‌ها و مراتع و جلوگیری از کاهش خدمات فراهمی، تنظیمی، پشتیبانی و فرهنگی این بومسازگان
- ❖ توسعه طبیعت‌گردی در راستای توانمندسازی جوامع محلی، ایجاد درآمد پایدار خانوار و در نتیجه، کاهش وابستگی آن‌ها به خدمات فراهمی بومسازگان جنگلی زاگرس
- ❖ کنترل یا کاهش بهره‌برداری‌های جوامع محلی از خدمات فراهمی بومسازگان جنگلی مانند: گلازنی (سرشاخه‌زنی) درختان

بلوط در زاگرس شمالی، سقزگیری از درختان بنه، جمع‌آوری گال و بذر درختان بلوط، جمع‌آوری میوه درختان بنه و استفاده از چوب درختان جنگلی برای تهیه هیزم و زغال

شکل ۷- برخی از خدمات فراهمی در جنگل‌های زاگرس شمالی

- ❖ تغییر الگوی کاشت در نواحی تحت مدیریت سنتی جنگل - زراعی (زراعت در زیر اشکوب جنگل) از زراعت غلات به گیاهان دارویی و مرتعی - علوفه‌ای در ناحیه رویشی زاگرس (در کوتاه‌مدت و میان‌مدت و متناسب با وضعیت موجود)
- ❖ ممانعت از کشاورزی و زراعت در جنگل‌های زاگرس (جنگل - زراعی) و احیا و توسعه جنگل در راستای کاهش فرسایش و کوبیدگی خاک (در بلندمدت و رسیدن به توسعه پایدار)

- ❖ تلفیق برنامه‌های احیا و توسعه جنگل با فعالیت‌های بوم‌شناختی آبخیزداری (به‌عنوان نمونه، استفاده از سامانه‌های سطوح آبگیر در جنگل‌کاری‌های زاگرس
- ❖ تهیه نقشه‌های عرضه و تقاضا برای کربن به‌منظور تعیین نقاط داغ ترسیب کربن (به‌عنوان یک خدمت تنظیمی بوم‌سازگان) در راستای حفاظت از آن‌ها در ناحیه رویشی زاگرس
- ❖ تهیه نقشه پایه خدمات فرهنگی بوم‌سازگان و معرفی آثار فرهنگی - تاریخی مهم با مشارکت وزارت میراث‌فرهنگی و اداره‌های کل میراث‌فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی استان‌های زاگرسی
- ❖ توسعه کاشت گیاهان دارویی (تا جای ممکن از طریق کشت دیم) در اراضی کشاورزی در راستای توانمندسازی جوامع محلی و کاهش وابستگی به بهره‌برداری از جنگل‌های زاگرس

